

Юлія Біла-Тюріна

кандидат юридичних наук, доцент
(Івано-Франківський юридичний
інститут Національного університету
«Одеська юридична академія»)

БЕЗКОШТОВНА ПРАВОВА ДОПОМОГА ЯК ОДИН З МЕХАНІЗМІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА: МОДЕЛІ, ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Верховенство права – фундаментальний принцип, який передбачає рівність усіх і кожного перед законом та неминучість покарання за його порушення. З метою забезпечення практичного втілення принципу верховенства права кожна держава створила власні механізми. Одним з таких виступає безкоштовна правова допомога. На сьогоднішній день існує чимало різноманітних моделей надання безкоштовної правової допомоги. Право на безкоштовну правову допомогу вперше згадується в європейському законодавстві близько двохсот років тому. Організація безкоштовної правової допомоги фінансується з боку держави в різних країнах та залежить від місцевих культурних й історичних особливостей, причому останні вельми різняться. Наприклад, у США і Великобританії дуже різний досвід навіть при наявності схожих систем загального права. Американська система набагато ширше використовує адвокатів, що працюють в штаті в службах юридичної допомоги, і державних захисників. В англійській же системі домінують приватно практикуючі юристи. Відмінності в досвіді породжують відмінності в основних акцентах в роботі і в якомусь сенсі територіальну прихильність місцевої моделі. Більшість країн з розвинутою системою державного фінансування юридичних послуг зазвичай вважають, що найкраща модель саме у них. Все це обумовлює актуальність вивчення таких моделей та їх порівняння з вітчизняною системою.

Моделі надання правової допомоги дослідниками зазвичай поділяються на три категорії: *judicare*, модель державних захисників і змішану модель [1, с. 12]. Розглянемо докладніше кожен з них. Модель *judicare* має на увазі залучення приватно практикуючих юристів, з якими кожен раз спеціально укладається угода на ведення кожної окремої справи. Ця модель застосовується крім США (а точніше, деяких її штатів) в Англії, Уельсі, Австралії, Шотландії, Норвегії, Швеції і на більшій частині Канади. Дану модель в залежності від методів виплати гонорарів приватно-практикуючим адвокатам поділяють на *judicare* в чистому вигляді (*pure judicare*) і «черговий адвокат» (*duty counsel*) [2, с. 41].

США, одна з перших країн, в якій почалося реформування системи надання юридичної допомоги: в 1957 році була створена схема юридичної

допомоги, що фінансується державою. В середині 60-х років в рамках урядових програм боротьби з бідністю були створені відомства і програми юридичної допомоги незаможним, що фінансуються з федерального бюджету. У США існують різні організаційні форми надання безкоштовної юридичної допомоги незаможним і малозабезпеченим громадянам як на федеральному рівні, так і в окремих штатах, а саме: 1) в 1974 р Конгрес США заснував Корпорацію з надання юридичної допомоги, основне завдання якої – фінансування програм і організацій з надання юридичної допомоги незаможним і малозабезпеченим громадянам у цивільних і інших справах, за винятком кримінальних справ; 2) в окремих штатах основною формою надання юридичної допомоги є так звані відомства «публічних захисників» (public defender offices) – організації, що перебувають на державному утриманні штату і обслуговують на безкоштовній основі обвинувачених у кримінальних справах з числа незаможних або малозабезпечених громадян; 3) в окремих великих містах на контрактній основі з міською владою створюються організації з надання безкоштовної юридичної допомоги, що мають статус приватних некомерційних корпорацій; 4) широке поширення має така форма як «спискові адвокати». До їх числа відносяться адвокати, які, крім своєї основної адвокатської практики, виявили бажання надавати юридичну допомогу малозабезпеченим; 5) для юридичного обслуговування певних категорій населення (конкретних етнічних або професійних груп) у багатьох містах організовані об'єднання юридичної допомоги (legal aid societies), існуючі переважно на різного роду благодійні пожертви і добровільні внески; органи влади також можуть виділяти кошти цим товариствам; 6) з 1970 р функціонують адвокатські контори, які «захищають інтереси суспільства» (pro bono publico law firms), які не ведуть справи окремих клієнтів, а виступають з позовами проти держави або корпорацій; 7) середні і великі адвокатські фірми, безкоштовно надають юридичну допомогу окремим громадянам [3, с. 13].

Незважаючи на те що така змішана модель правової допомоги, як в США, має не тільки переваги (здатність гнучко реагувати на зміну обставин, надання постачальнику правових послуг великих можливостей для спеціалізації), а й цілком очевидні недоліки (складність в організації та управлінні, ймовірні конфлікти між адвокатським співтовариством і службами юридичної допомоги), проте використання змішаної системи дає більше позитивного ефекту, ніж створює труднощі. Змішана модель надає можливість порівняльної оцінки витрат і ефективності і створює елемент змагання між постачальниками правових послуг. Дана система є найбільш перспективною в нашій країні, проте не потрібно обмежуватися тільки цією моделлю [4, с. 125]. При цьому, досить перспективним для України видається модель надання юридичної допомоги – pro bono (від лат. pro bono publico – заради суспільного блага) [5, с. 200]. Така система має на увазі, що допомога надається клієнтам без відповідної компенсації адвокату. Зазвичай ця

допомога організовується самими адвокатськими утвореннями без участі держави. У деяких випадках безкоштовна робота з надання юридичної допомоги протягом певної кількості годин є необхідною умовою членства в асоціації адвокатів. Наприклад, у США практика надання послуг *pro bono* зародилася в кінці ХІХ ст., коли приватні юридичні фірми в великих містах почали надавати таку допомогу малозабезпеченим громадянам. Практика надання послуг по системі *pro bono* широко використовується в США великими юридичними фірмами, які розглядають роботу *pro bono* як частину своїх зобов'язань перед суспільством, а також як можливість для фірми і адвокатів займатися благодійністю, а молодим адвокатам – отримати досвід роботи. Багато фірм вимагають від адвокатів певної кількості годин роботи з надання безкоштовних юридичних послуг в місяць / рік, а в деяких з них надання безкоштовних послуг є одним з критеріїв оцінки діяльності юриста і враховується при просуванні по службі або збільшення оплати. Дана модель, безсумнівно, вносить вклад у досягнення справедливості і забезпечення прав громадян.

Необхідно відзначити, що в Україні, де модель *pro bono* не є обов'язковою для адвокатів, лише деякі з них згодні надавати безкоштовну юридичну допомогу по складних справах, які вимагають багато часу і зусиль. Дана модель найбільш ефективна тоді, коли громадянам необхідно отримати консультацію, пораду або представництво своїх інтересів по рутинним справах. У деяких країнах Східної Європи в даний час проходить експеримент по впровадженню програми *pro bono*. Дана модель має не замінювати, а доповнювати існуючі моделі надання безоплатної допомоги, ось чому модель *pro bono* не завжди виділяється дослідниками в якості основної моделі надання безкоштовної юридичної допомоги.

Незважаючи на свій «благодійний» характер, система *pro bono* вельми корисна адвокатському співтовариству України: це прекрасна можливість молодим адвокатам отримати досвід роботи. Крім того, надання такої правової допомоги може збільшити прибуток адвокатської організації за рахунок формування певного іміджу і клієнтської бази.

При побудові в Україні системи надання безкоштовної правової допомоги не варто обмежуватися єдиною моделлю. Необхідно, щоб в країні безкоштовні правові послуги крім адвокатури та держави надавалися і юридичними фірмами, і громадськими організаціями, і юридичними клініками. Вкрай корисно при побудові системи надання безкоштовних юридичних послуг в Україні використовувати розглянуту вище змішану модель. Дана конструкція об'єднує позитивні якості моделей *judicare* і штатних юристів, а також дозволяє встановити здорову конкуренцію між державними юристами і адвокатами в наданні безкоштовної правової допомоги.

Крім того, державі варто заохочувати тенденцію зростання практики надання послуг *pro bono*, адже надання таких послуг не тільки покращує

ситуацію із забезпеченням населення безкоштовною правовою допомогою, а й підвищує престиж юридичної професії в цілому. Також держава має надавати підтримку так званим юридичним клінікам. Правда, тут необхідно зробити застереження, що такі клініки повинні існувати тільки в провідних вузах юридичного профілю, там, де забезпечується високий рівень освіти. Перераховані вище моделі надання безкоштовної юридичної допомоги формувалися і розвивалися в зарубіжних країнах протягом декількох десятиліть, тому логічно, що становлення системи безоплатної правової допомоги в Україні потребує тривалого часу.

1. Довідник майбутнього адвоката: Навчальна та науково-практична література / [Мироненко Н. М., Варфоломеева Т. В., Ромовська З. В. та ін.] – К.: Видавництво «Прецедент», 2012. – 1152 с.
2. Іванцова А. В. Поняття безоплатної правової допомоги в Україні та за кордоном / А. В. Іванцова // Часопис Академії адвокатури України. – 2015. – Т. 8, № 3. – С. 40–45.
3. Коваль К. Безоплатна правова допомога у країнах світу/ К. Коваль // Правовий тиждень. – 2011. – № 40-41. – С. 12-14.
4. Бежевець А. М. Безоплатна правова допомога: проблеми розвитку / А. М. Бежевець, К. І. Морева // Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 1. – С. 125-127.
5. Яновська О. Г. Європейські стандарти надання безоплатної правової допомоги в кримінальному судочинстві: проблеми реалізації в Україні / О. Г. Яновська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. – 2013. – Вип. 6-1(2). – С. 199-202.

Валерій Біленко

кандидат юридичних наук

*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АНТИКОРУПЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Одним із факторів євроатлантичної інтеграції України є забезпечення політичної, економічної та соціальної стабільності, яку неможливо досягти із наявним рівнем корупції. Завдання мінімізації корупції має стати основним напрямком держави та здійснення державного управління.

Проблеми правового регулювання протидії корупції в Україні знаходять висвітлення у публікаціях таких вчених як Т. Брус, О. Бусол, В. Бутенко, Н. Задирака, М. Мельник, Д. Йосифович, А. Кадегроб, Г. Кохан, Л. Наливайко, Є. Невмержицький, К. Ростовська, С. Рогульський, Ю. Рум'янцев, С. Серьогін, А. Фоменко, В. Франчук, О. Шимон,